

SURADNJA

IZVJEŠTAJNO-SIGURNOSNIH SUSTAVA

DDR-a I SFRJ

Dr. sc. Gordan Akrap

Sažetak: Izvještajno-sigurnosni sustavi Istočne Njemačke i SFRJ, iako to na prvi pogled ne izgleda vjerojatno, nisu imali razvijenu suradnju. Glavni razlog leži u činjenici da su vladajuće elite dviju država bile u stalnom ideološko-političkom sukobu s obzirom na povijesne razlike njihovog nastanka država i različite doktrine socijalističkog uređenja države i društva. Oba su sustava osnovana kao političke tajne policije po uzoru na sovjetsku Čeku. Snažna i brutalna represija koju su provodili prema osobama koje su zagovarale demokratizaciju društava bila je bitna sličnost oba sustava. Sigurnosni sustav DDR-a je do raspada DDR-a zadržao isti, rigidni komunistički stav prema stvarnosti. Međutim, u SFRJ je izvještajno-sigurnosni sustav prošao kroz nekoliko faza promjena i prilagodbi s obzirom na stvarnost novih unutar-partijskih odnosa, djelomično jačanje utjecaja federalnih jedinica te prilagodbe politike vrha SKJ međunarodnim, prvenstveno zapadnim, političkim prilikama i subjektima. Budući da je znatan dio dokumentacije MfS-a sačuvan, organizirano pohranjen te dostupan za znanstvena istraživanja u BstU, moguće je na temelju izvornih dokumenata istraživati i ovu temu.

Ključne riječi: Istočna Njemačka, Zapadna Njemačka, SFRJ, izvještajno-sigurnosni sustav, oblikovanje javnog znanja, SKJ, SED, MfS, Stasi, Udba, SDB, represija.

UVOD

Stalni sukobi različitih imperijalnih politika s ciljem stjecanja političke, vojne i gospodarske nadmoći nad protivnikom, obilježili su, posebno u Europi, prošlo stoljeće. Ti su sukobi doveli do dva svjetska rata te golemih ljudskih žrtava i materijalnih razaranja sa snažnim kratkoročnim i dugoročnim posljedicama po međunarodni poredak. Na području Europe također se dogodilo i nekoliko sukoba nižeg intenziteta koji ipak nisu doveli do uključivanja većeg broja država u izravne sukobe zbog čega su posljedice imale ograničeno (političko i teritorijalno) djelovanje.

Slobodno se može reći da je Njemačka jedan od onih međunarodnih subjekata koji je obilježio XX. stoljeće: u ratnim i međuratnim vremenima, kao i doba Hladnog rata. Kao posljedica dogovora pobjednika u 2. svjetskom ratu, poraženi je Treći Reich podijeljen na četiri okupacijske zone kojima su upravljale zemlje pobjednice: SAD, Velika Britanija, Francuska, Sovjetski Savez.

Nakon što su predstavnici njemačke vlade i njemačkih oružanih snaga potpisali bezuvjetnu predaju, savezničke su se postrojbe nakon nekog vremena povukle na prethodno dogovorene dijelove Njemačke na kojima su preuzeli zadaću organiziranja sustava vlasti. Podjela i razlike među saveznicima bili su temeljni razlog osnivanja dviju država: Zapadne Njemačke (Savezna Republika Njemačka, međunarodno poznata kao BRD/FRG) te Istočne Njemačke (Njemačka Demokratska Republika međunarodno poznata kao DDR/GDR).

Politički, gospodarski, društveni sustav i institucije Zapadne Njemačke organizirani su i upravljani od strane SAD, VB i Francuske. Istočna Njemačka postala je dio sovjetske interesne zone i kao takva uvela je socijalizam, kao oblik uređenja države i društva, po uzoru na Sovjetski savez.

U ovom radu želimo dati osnovni prikaz organizacije izvještajno-sigurnosnog i pravosudnog sustava DDR-a, usporediti ga s istim sustavima u bivšoj Jugoslaviji te prikazati razinu suradnje tih sustava od njihova nastanka do propasti. Ovaj rad predstavlja uvod u širu obradu ove teme koja će sadržavati znatno više opisa i detalja.

Za potrebe ove analize koristili smo veći broj službenih dokumenata nastalih u institucijama DDR-a u vremenu od 1973.-1987., koji su dio arhive bivšeg Ministarstva državne sigurnosti (MfS) DDR-a i dostupni su za znanstvena istraživanja.

Napominjemo da se radi o jednostranom (s pozicije DDR-a) viđenju odnosa s Jugoslavijom. Međutim, ovi dokumenti dovoljno su detaljni da se mogu izvući kvalitetni i održivi zaključci o stavovima koji su prevladavali kod predstavnika tih država u njihovim odnosima.

Nastajanje DDR-a

Granica dviju njemačkih država bila je ujedno i granica intenzivnog i izravnog hladnoratovskog sukoba dva snažno suprotstavljena vojno-politička bloka: NATO saveza i Varšavskog bloka.

Dana 7.10.1949. dotadašnja Sovjetska okupacijska zona (SOZ) proglašena je DDR-om. SED (Sozialistische Einheitspartei Deutschlands – Socijalistička jedinstvena stranka Njemačke) postala je vodeća, a uskoro i jedina stvarna politička snaga u zemlji. Nedugo potom, 14.1.1950. sovjetski zapovjednik SOZ-a, general armije Vasilij Čujkov, donio je odluku o zatvaranju logora za interniranje u kojima je od kraja rata do 1950. bilo „internirano“ oko 154 000 njemačkih i 35 000 stranih državljana. Najveći logori, od njih 12, za interniranje zatvorenih osoba bili su Buchenwald, Sachsenhausen i Bautzen.

U vremenu od 16.-19.6.1953., svega tri mjeseca nakon Staljinove smrti, došlo je do jedne od značajnijih prekretnica u razvoju DDR-a: štrajk u Istočnom Berlinu. Štrajk se 17. lipnja proširio DDR-om što je dovelo do snažne represije koja je za posljedicu imala brojna zatvaranja (6057 osoba) i osuđivanja demonstranata, ali i više od sto ljudskih žrtava¹. Dana 17.6. od 13.00 sati sovjetski vojni zapovjednik general bojnik Dibrov proglasio je izvanredno stanje u Istočnom Berlinu. Kako bi obilježile tu pobunu stanovništva protiv utjecaja Sovjeta, nametanja socijalizma i teških uvjeta rada i življenja, vlasti u Zapadnom Berlinu izdale su dvije prigodne poštanske marke (slika 1)².

1 Wolf, 2004., str 51.

2 Deutsche Post Berlin, URL: <http://www.ebay.de/itm/Berlin-110-111-zarter-Stempel-919-/260649236906?pt=Briefmarke&hash=item3cafe7b9aa>, 7.7.2012.

Slika 1. Poštanske marke izdane od strane poštanskog ureda Zapadnog Berlina povodom štrajka u Istočnom Berlinu i DDR-u od 16.-19.6.1953.

Pravosudni sustav

Pravosudni sustav u DDR-u bio je pod potpunim nadzorom SED-a. Pravosudni djelatnici provodili su politiku i pravdu u skladu s trenutnim stavovima Partijskog vodstva: „Diktatura proletarijata u skladu s demokratskim centralizmom“. Bili su dio složenog, brojnog i surovog represivnog sustava u borbi protiv klasnog neprijatelja, kako se to uobičavalo nazivati u zemljama s komunističkim partijama na vlasti. Tijekom postojanja DDR-a, doneseno je između 200 000 i 250 000 presuda s političkom pozadinom. Odmah po ujedinjenju dviju njemačkih država, pravosudni sustav stavljen je pod puni nadzor pravosudnog sustava i Državnog odvjetništva Zapadne Njemačke sa sljedećim posljedicama:

„Za pripadnike pravosudnog sustava bivše Istočne Njemačke izvršene su neophodne provjere. Oni za koje je utvrđeno da su prekršili ljudska prava bili su otpušteni, a neki su bili i procesuirani. Tužitelji i suci koji su bili uključeni u presude s izuzetno visokim kaznama za isključivo politička djela optuženi su za perverziju pravde.“³

Stvaranje izvještajno-sigurnosnog sustava DDR-a

Izvještajno-sigurnosni sustav BRD-a stvaran je pod izravnim nadzorom, uglavnom, SAD-a, dok je onaj u DDR-u stvaran pod izravnim nadzorom isključivo Sovjetskog saveza. BRD

³ Koehler, 2004.

je u procesu stvaranja novog sustava angažirala i pojedine visoko i srednje pozicionirane pripadnike Trećeg Reicha posebno one koji su, kao što je to bio general Gehlen, svojim djelovanjem bili usmjereni prema SSSR-u. U DDR-u su pak izvještajno-sigurnosni sustav pod potpuni nadzor preuzeli bivši pripadnici njemačke komunističke partije koji su postali članovi SED-a. Jedna od njihovih ključnih zadaća bila je, kako je to definirao ministar Mielke, „borba protiv političko-ideoloških diverzija“⁴.

Upravo su komunistički kadrovi, obučavani u sovjetskim sigurnosnim sustavima i Kominterni, organizirali istočnonjemački represivni sustav po uzoru na zloglasnu sovjetsku Čeku. Izvještajno-sigurnosne službe DDR-a učinkovito su koristile „osobne“ povijesti zapadno-njemačkih službenika i dužnosnika kako bi destabilizirali BRD, poljuljali povjerenje njenih građana u nove institucije, rušile međunarodni ugled BRD-a, jačale ideološko zajedništvo na vlastitoj strani. Iako su i građani DDR-a (njih 16 miliona) bili i građani Trećeg Reicha, iako je znatan broj vodećih osoba komunističkog DDR-a dolazio iz područja koji je „ostao“ u BRD-u, odgovornost za II. svjetski rat je ciljano, gotovo u potpunosti, prebacivana na BRD. Sukob ova dva „nacionalna“ ideološki bitno različita sustava bio je logična posljedica globalnog hladnoratovskog sukoba i političke podjele.

Dok su u BRD-u, polako ali sigurno, izgrađivane civilne institucije u skladu s demokratskim tradicijama višestranačke parlamentarne demokracije, na istoku je došlo do stvaranja komunističkog sustava nametanjem „diktature proletarijata“ i jednostranačkog partijskog totalitarizma po uzoru na SSSR.

Dana 8. veljače 1950. spajanjem postojećih efektivna osnovan je MfS (Ministerium für Staatsicherheit – Ministarstvo za sigurnost države), poznat pod kraticom STASI. Dio sustava nadležan za vanjske izvještajne operacije osnovan je 16.8.1951. pod nazivom „Institut für wirtschaftswissenschaftliche Forschung beim Ministerium für Auswaertige Angelegenheiten“ - „Institut za gospodarsko-znanstvena istraživanja pri ministarstvu vanjskih poslova“. Prvi djelatnici bili su 8 njemačkih državljana i 4 sovjetska savjetnika⁵. Institut je uključen u sustav MfS-a 1953. kao „Uprava X“. Dana 1.5.1956. ista je uprava preimenovana u „HV A“ (Hauptverwaltung Aufklärung - Glavna izvještajna uprava).

Prethodnica MfS-a bio je dio kriminalističke policije osnovane od strane sovjetskih vlasti, poznat pod nazivom

4 Gieseke, 2000., str. 33.

5 Wolf, 2004., str. 37.

K5 (koji je funkcionirao kao politička policija). Zadaća djelatnika K5 bila je „borba protiv antisovjetskih elemenata i špijuna“⁶ u sovjetskoj okupacijskoj zoni i njihova predaja sovjetskim vlastima. U lipnju 1949. K5 je imao 1600 djelatnika.

MfS je definirana kao „posebni organ Diktature proletarijata“, kao „štit i mač Partije“, organ i instrument vlasti koji mora biti predvodnik u „teškoj klasnoj borbi koja se u revolucionarnom procesu mora voditi protiv neprijatelja“.

MfS je bila pod snažnim političkim utjecajem i vodstvom partijske organizacije SED-a. Dugo je vremena ministar bio i izravni član Politbiroa CK SED-a. Morao je i blisko surađivati s članom Politbiroa koji je bio izravno nadležan za djelovanje MfS-a. Više od 84% djelatnika bili su članovi SED-a dok su drugi djelatnici bili „članovi SED-a ali bez članske iskaznice“⁷.

Intenziviranjem ciljeva i zadaća u procesu pokušaja sveobuhvatnog i što potpunijeg nadzora unutarnjih i vanjskih neprijatelja DDR-a, MfS je kadrovski stalno jačao. Na kraju svog postojanja, 31.10.1989. MfS je imao 91015 aktivnih djelatnika, odnosno 5,7 djelatnika na 1000 stanovnika (za usporedbu potrebno je navesti da je u to vrijeme u SSSR-u taj odnos bio 1,8 djelatnika na 1000 stanovnika, a u ČSSR-u 1,1 na 1000 stanovnika). U prethodno navedeni broj djelatnika MfS-a, potrebno je dodati i 13073 pripadnika oružanih snaga (u sastavu MfS-ove zaštitne postrojbe „Felix Dzerzhinsky“), 2232 djelatnika na posebnim zadaćama (OibE) te 2118 „dugoročnih suradnika“⁸ (HIM) čime dolazimo do broja od 6,7 djelatnika na 1000 stanovnika DDR-a.

Pod obradom MfS-a bilo je oko 6 mil. stanovnika DDR-a. Danas dostupni arhivski dokumenti (ne računajući one koji su (ne)namjerno uništeni od strane građana u napadima na ispostave MfS-a kao i oni dokumenti koji su uništeni i izdvojeni od strane djelatnika MfS-a) smješteni su na 111 km dugim policama gdje se nalazi i 1,6 miliona fotografija te 15 500 vreća s izrezanim dokumentima koji čekaju postupak obnove izvornika⁹ (procjena je da se u tim vrećama nalazi izrezano oko 45 miliona stranica). Podrobnom raščlambom navedene arhive, mnoge su dotadašnje sumnje potvrđene, a neke nove i otvorene. Iz tih dokumenata javnost je upoznata s činjenicom da je sovjetski KGB angažirao bugarsku službu

6 Gieseke, 2000., str 13

7 Gieseke, 2000., str. 19.

8 Gieseke, 2000., str. 87.

9 Dan kad su neki prijatelji opet postali prijatelji, a drugi postali – izdajice, Deutsche Welle, URL:<http://www.dw.de/dw/article/0,,15640900.html>, 26.6.2012.

za izvođenje atentata na Papu Ivana Pavla II, dok je od MfS-a zatraženo da sudjeluju u prikrivanju tragova. U tim dokumentima je, između ostalog, i velik broj podrobnih osobnih dosjea mnogih zapadnonjemačkih političara, gospodarstvenika i drugih utjecajnih osoba koji se povremeno pojavljuju u javnosti. Povremenom objavom nekih od tih dokumenata/dosjea skandalizira se njemačka javnost. Poznat je slučaj s osobnim dosjeom „kancelara ujedinjenja“ H. Kohla koji se godinama uporno borio kako bi spriječio objavu „njegovog dosjea“ u MfS-u.

Kao posljedica djelovanja MfS-a na javnost BRD-a, između ostalog, u BRD-u su jedan predsjednik (Heinrich Lübke) i jedan premijer (Willy Brandt) morali dati ostavke na svoje dužnosti.

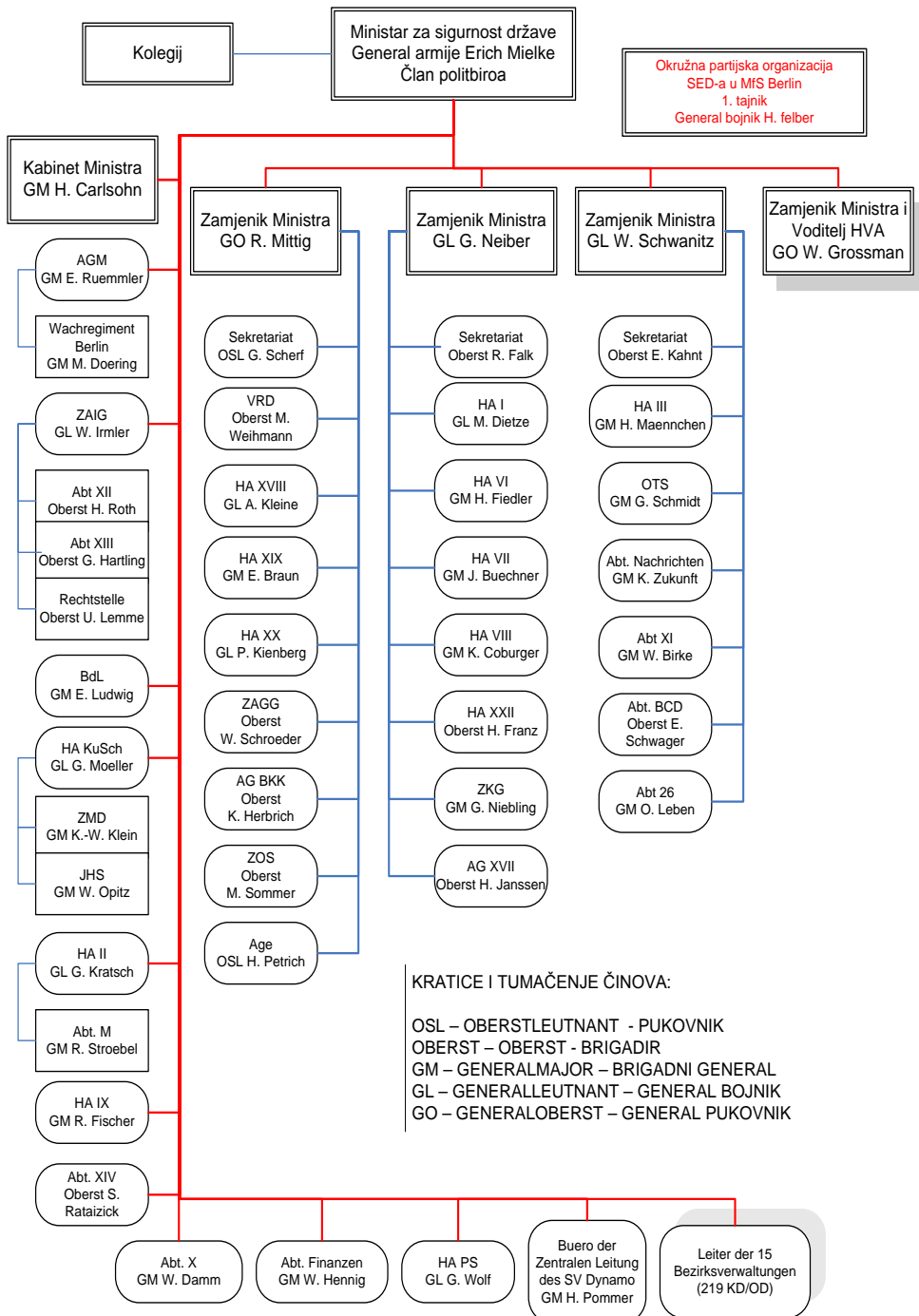
Ukupan broj suradnika MfS-a krajem 1989. iznosio je oko 173 000 osoba (npr. 1977. bilo je evidentirano 203 000 suradnika). Devet od deset suradnika bili su muškarci u dobi od 25-40 godina, oko 1% suradnika bili su mlađi od 18 godina. Prosječno vrijeme rada suradnika za potrebe MfS-a bilo je između 4-7 godina. Jedna trećina suradnika bili su članovi Partije. Identitet manjeg dijela suradnika još uvijek nije nedvojbeno utvrđen. Markus Wolf¹⁰ je više puta odbio milijunske gotovinske iznose kako bi otkrio imena nekih suradnika koji i dalje žive u EU i u SAD, a koje domicilne službe još uvijek nisu uspjele identificirati, a smatraju da su im nanijeli znatnu štetu. Poznat je slučaj zbirke dokumenata „Rosenholz“ gdje su SAD svojim metodama uspjele nabaviti dokumentaciju o suradničkoj mreži HVA. Tek nakon višegodišnjih razgovora i pregovora vraćena je, pohranjena na 381 CD-u, dokumentacija u BRD. Na njima je zapisano 280 000 izvornih dokumenata MfS-a o djelatnicima i suradnicima HVA.

Zanimljivo je da su djelatnici MfS-a, prema dostupnim podacima, u vremenu postojanja MfS-a organizirali i izveli više od 700 otmica s ciljem nasilnog i nezakonitog dovođenja osoba u DDR te veći broj likvidacija u i izvan DDR-a.

Unutarnja organizacija MfS-a, u trenutku raspada DDR-a, prikazana je slikom 2¹¹:

10 General-pukovnik Markus Wolf je sve do svibnja 1986. vodio HVA, vanjsku izvještajnu službu MfS-a.

11 prema: Helmut Müller-Enbergs: Hauptverwaltung A (HV A). Aufgaben – Strukturen – Quellen (MfS-Handbuch). Hg. BSTU. Berlin 2011.
<http://www.nbn-resolving.org/urn:nbn:de:0292-97839421301580>

Slika 2: Organizacijska struktura MfS-a na dan 31.10.1989.

Pod pritiskom javnosti, 7.11.1989. tadašnji je ministar za državnu sigurnost Erich Mielke podnio ostavku na dužnost koju je obnašao skoro 40 godina. Nedugo potom 17.11.1989. Vijeće ministara DDR-a preimenovalo je MfS u Ured za nacionalnu sigurnost. Međutim, već je 8.12.1989. premijer DDR-a Hans Modrow naložio, a Vijeće ministara DDR-a prihvatilo, raspuštanje UNS-a i njegovu transformaciju u dvije službe: Službu za zaštitu ustavnog poretka i Vanjsku izvještajnu službu (a sve po uzoru na sustav u BRD-a). Međutim, zbog daljnjih pritisaka javnosti, dana 13.1.1990. Vijeće ministara donijelo je konačnu odluku o potpunom raspuštanju izvještajno-sigurnosnih službi DDR-a. Svi djelatnici bivšeg MfS-a dobili su otkaz.

HVA je imala oko 4000 djelatnika kojima je prioritetni cilj u operativnom djelovanju bila SR Njemačka. Više od 20 000 državljana BRD-a (u različitim tematskim područjima te s različitim ciljevima i zadaćama) radilo je za MfS, od čega je znatan dio njih bio angažiran od strane djelatnika HVA.

Zapadna Njemačka, njene institucije, političke stranke, mediji, ustanove i njena javnost, bili su „prioritet svih prioriteta“ u radu HVA koja je, kao jedan od glavnih oblika djelovanja prema različitim ciljanim publikama u SR Njemačkoj, planirala i provodila „aktivne mjere“: sustavno i ciljano širenje protuobavijesti (dezinformacija). Za provođenje takvih aktivnosti unutar HVA djelovala je Uprava X (HVA X), tako nazvana po uzoru na istovjetni ustrojbeni dio KGB-a. Dvije uprave istoga naziva, iz KGB-a i MfS-a, vrlo su blisko sudjelovale u planiranjima i provođenjima informacijskih i medijskih operacija, operacija utjecaja na i prema njemačkoj javnosti.

Plasiranje (protu)obavijesti uključivalo je:

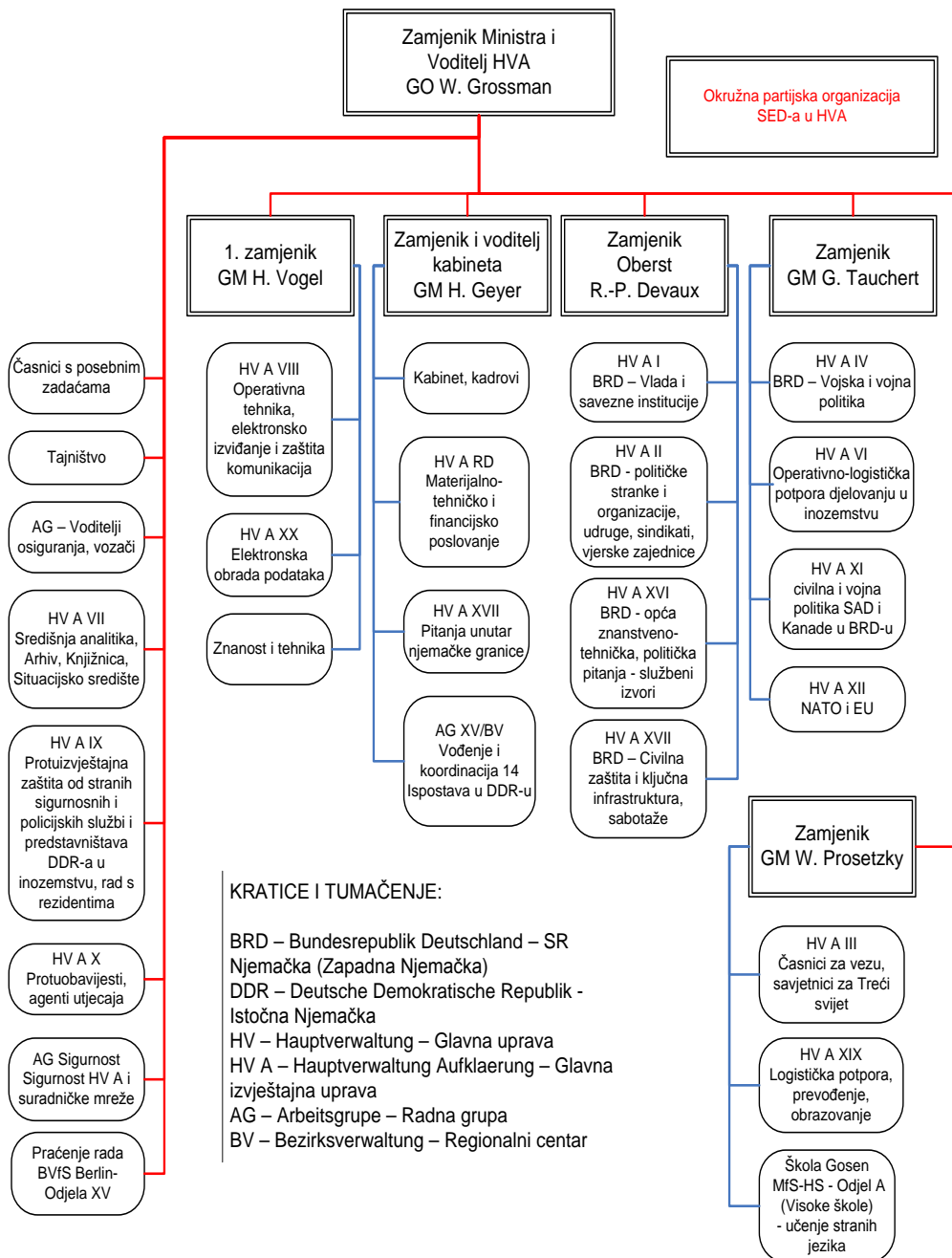
„...Obrada značajnih medijskih ustanova i utjecajnih novinara iz zapadne Njemačke, objavljivanje prerađenog sadržaja (dokumenata, pisama, informativnih publikacija i sl.) te pružanje (financijske) potpore izdavanju publikacija i korištenju agenata utjecaja“¹².

HVA je bila vanjska izvještajna služba MfS-a. U trenutku raspada DDR-a unutarnja organizacija HVA prikazana je slikom 3¹³:

12 BStU-Struktur und Aufgaben des MfS,

http://www.bstu.bund.de/nn_712108/DE/MfS-DDR-Geschichte/Hintergruende-zur-Staatssicherheit/Struktur-und-Aufgaben/struktur-und-aufgaben-des-mfs__node.html__nnn=true, 21.6.2010.

13 Helmut Müller-Enbergs: Hauptverwaltung A (HV A); Aufgaben – Strukturen – Quellen (MfS-Handbuch). Hg. BStU. Berlin 2011.; <http://www.nbn-resolving.org/urn:nbn:de:0292-97839421301580>

Slika 3: Organizacijska struktura HVA-a na dan 31.10.1989.

Berlinski zid - Antifašistički zaštitni zid

Bijeg stanovništva DDR-a prema BRD-u vodio je k političkom, socijalnom i gospodarskom propadanju DDR-a. Jedna od posljedica bilo je i bitno pogoršavanje sigurnosnog stanja u DDR-u, ali i u Varšavskom bloku. Stoga je političko vodstvo DDR-a, u suradnji sa sovjetskim vlastima, donijelo odluku o podizanju „antifašističke zaštite“ granica DDR-a¹⁴.

U prvoj polovici 1953. iz DDR-a u BRD je prešlo oko 300 000 osoba. Od 17.6.1953. do prosinca 1957., DDR je napustilo dodatnih oko 500 000 osoba, a do kolovoza 1963. iz DDR-a u BRD je ukupno prešlo oko 3 miliona¹⁵. Dana 13.8.1961. počela je izuzetno dobro organizirana brza izgradnja zaštitnih prepreka koje su trebale onemogućiti slobodan promet ljudi i roba iz DDR-a u BRD, ali i obratno.

Naime, Berlin je bio smješten duboko o okupacijskoj zoni koja je „pripala“ Sovjetskom savezu. Berlin je, kao i cijela Njemačka bio podijeljen na 4 okupacijske zone. Sovjetska okupacijska zona Berlina proglašena je Istočnim Berlinom, a ujedinjene američka, britanska i francuska Zapadnim Berlinom. Zapadni Berlin bio je cestovnim putem udaljen oko 150 km od BRD-a. Stoga je bijeg u Zapadni Berlin značio bržu i jednostavniju mogućnost bijega (zrakoplovom) na Zapad nego li je to bilo moguće kopnenim putem.

Službena izgradnja Zida započela je na zahtjev zemalja članica VU jer su zajedničkim zaključkom zatražile od DDR-a „uvođenje djelotvornog nadzora na granici“¹⁶. U DDR-u se za Zid koristio naziv „Antifašistički zaštitni zid“ (Antifaschistischen Schutzwall) dok je za BRD to bio „Zid sramote“. Berlinski je zid postao svjetski simbol sukoba i podjela te zategnutih odnosa u hladnoratovskim sukobima suprotstavljenih vojno-političkih blokova.

Upravo je pitanje učinkovitog sprječavanja nezakonitih prelazaka državne granice bio jedan od glavnih prioriteta u radu MfS-a. HVA je kao vanjska izvještajna sastavnica MfS-a u redove prebjega redovno ubacivala svoje suradnike, ali i tekliče koji su obavljali poslove i zadaće kontaktiranja i dostave podataka i dokumenata između pozicioniranih suradnika i sjedišta službe. Podizanjem Zida je HVA morala

14 Prema službenim podacima na teritoriju DDR-a, neposredno poslije II. svjetskog rata, živjelo je 16,7 miliona stanovnika. Povratkom zarobljenika iz Zarobljeničtva te u ratu raseljenih osoba, u 1950. broj stanovnika povećan je na oko 18,4 miliona. Ukupni je broj stanovnika, zbog bijega stanovništva prema zapadnim zemljama, u 1989. smanjen je na oko 16,4 miliona. (Schroeder, 2000., str 76.)

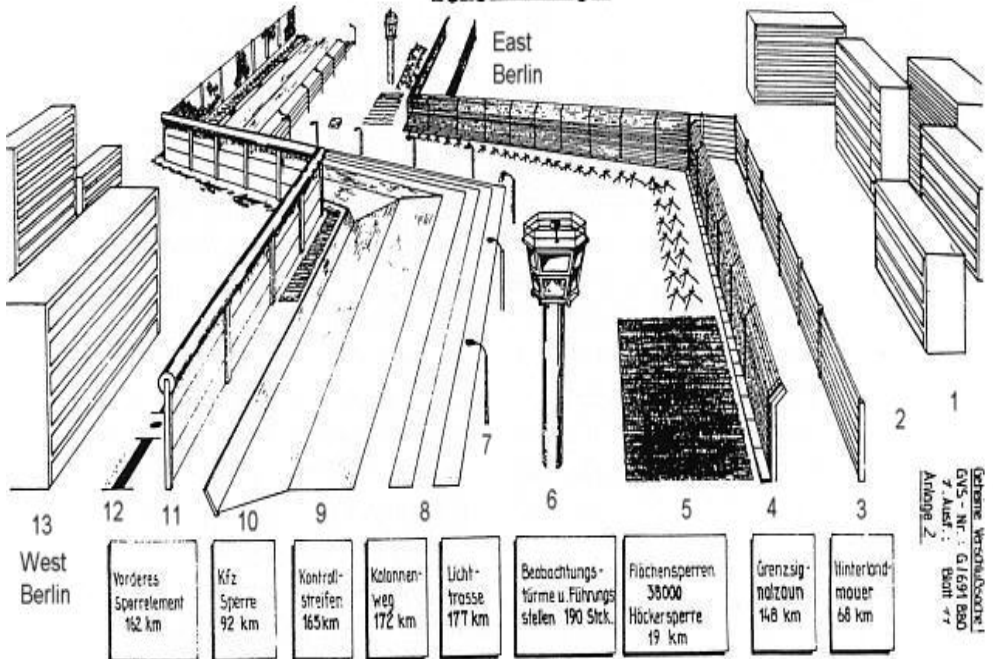
15 Schroeder, 2000., str. 46.

16 Wolf, 2004., str 85.

biti spremna na smanjenu razinu učinkovitosti po tim pitanjima.

Gradnja Zida odvijala se u nekoliko faza. Svaka faza stvarala je sve snažniji zaštitni bedem oko Zapadnog Berlina i prema BRD-u. Zid je i posljednjoj fazi gradnje bio tek dio vrlo složenog zaštitnog sustava prepreka kako je prikazano na slici 4¹⁷.

**Pionier- und signaltechnischer Ausbau der Staatsgrenze zu BERLIN-West
(gegenwärtig)**

Slika 4: „Antifašistički zaštitni zid“ – posljednja faza izgradnje sustava.

Na slici 4. vidljivo je 13 dijelova „Antifašističkog zaštitnog zida“:

- Istočni Berlin,
- Sigurnosno područje između građevina i prve žičane ograde,
- Prva, pozadinska betonsko-žičana konstrukcija (68 km),
- Druga betonsko-žičana prepreka (148 km),

¹⁷ Berlin Wall; URL: http://conservapedia.com/Berlin_Wall, 10.7.2012.

- Zapreke za vozila (38 000 komada) i pješake (19 km),
- Izvidnički i nadzorni stupovi (190 komada),
- Osvjetljenje (177 km),
- Kolni put (172 km),
- Kontrolna polja za praćenje mogućeg mjesta prijelaza prebjega (165 km),
- Protuprometna zaštita (92 km),
- Prednji zaštitni zidni betonski elementi s betonskim zaštitnim lukom na vrhu (162 km),
- Slobodno polje u Zap. Berlinu,
- Zapadni Berlin.

Zid je imao i drugo vrlo zanimljivo i nadasve „korisno“ opravdanje postojanja. Naime, za svaku uhićenu osobu kao i za one koji su htjeli, a nisu mogli ni smjeli napustiti DDR, Vlada BRD-a je Vladi DDR-a plaćala više od 90 000 DM. Od 1964.-1990. vlasti BRD-a doslovno su kupile slobodu za 33 000 zatočenika u DDR-u te pravo izlaska iz DDR-a za još 250 000 osoba zbog „spajanja obitelji“. Ovim financijskim sredstvima treba dodati i financijska sredstva koju su vjerske zajednice slale u DDR (roba u vrijednosti oko 3,4 milijarde DM, odnosno oko 1,8 mlrd eura)¹⁸.

Sigurnosni sustav DDR-a je u pokušajima bijega u BRD ubio 809 osoba dok je više od 75 000 osoba uhićeno.

Ciljevi i zadaće

MfS je imao tri glavne zadaće: djelovati kao unutarnja sigurnosna služba u zaštiti socijalističko-komunističkog sustava i partije na vlasti, djelovati kao vanjska izvještajna služba te kao instrument u unutarstranačkim borbama za vlast na svim razinama odlučivanja i djelovanja u SED-u.

Na vanjskom planu prioritetni cilj bila je SR Njemačka (u spisima MfS-a kolokvijalno nazivana „Operationsgebiet“). HVA je snažno djelovala prema osobama koje su kreirale javno mišljenje: novinarima i političarima na svim razinama i područjima. Temeljem početnih operativnih uspjeha, daljnji je operativni rad organizirala na sustavnom pristupanju i regrutiranju tajnica u zapadnonjemačkim institucijama. Procijenili su da je više od 30% zaposlenih tajnica bilo neudano ili rastavljeno te su ih kao takvima procijenili pogodnima za pokušaje vrbovanja. Operativni djelatnici HVA koji su slani na takve zadaće naknadno su prozvani dijelovima „Romeo“ mreže. HVA je istovremeno i sustavno

¹⁸ Schroeder, 2000., str 103.

prikupljala saznanja o nezakonitim djelovanjima pojedinaca i (izvan)parlamentarnih stranaka u BRD-u, uključujući i postojanje „crnih“ stranačkih i privatnih fondova u inozemstvu.

MfS je ispunjavajući vlastite, ali i sovjetske ciljeve, blisko surađivao i s međunarodnim teroristima. Pružali su i logističku podršku (informacijsku, dokumentacijsku, materijalnu, organizirali obuku, skloništa i utočišta) mnogim međunarodno poznatim teroristima kao što su Ilych Ramirez Sanchez poznat kao „Carlos Šakal“, Abu Nidal, te glavni planer terorističkog napada koji se dogodio na Olimpijskim igrama u Muenchenu (u Siriji nedavno preminuli vođa „Crnog rujna“) Abu Daoud. MfS je i pripadnicima zapadnonjemačke terorističke organizacije „Fracija Crvene armije“ (Rote Armee Fraktion - RAF) pružao istu takvu pomoć, davao podršku i zaštitu.

MfS se u svom radu nije libio ni ubojstava. Tako je, po otvaranju MfS-ovih arhiva, provedena istraga o nalogodavcima i počiniteljima mnogih do tada neriješenih ubojstava:

„Kako su spisi otkrivali sve više podataka o neljudskom diktatorskom sustavu, istrage su usmjerene prema sumnjivim prijevarama, obmanama i ubojstvima koja su počinili bivši časnici MfS-a kao i bivši dužnosnici Partije i Vlade. Posebno je na tom polju bila aktivna „Središnja berlinska grupa za istraživanje vladinih nezakonitosti“ koju je vodio iskusni policijski direktor Manfred Kittlaus, bivši načelnik Odjela za kriminalističke obrade zapadnog Berlina. Njegova je glavna zadaća tijekom, 1998., bila istraga o smrtnim slučajevima, uključujući 73 ubojstva, 30 pokušaja ubojstava, 583 slučaja ubojstva bez predumišljaja, 2.938 slučaj ubojstava s predumišljajem i 425 slučajeva sumnjive smrti. Od 73 ubojstva, 22 su kvalificirani kao naručena ubojstva“¹⁹.

Osnovne sličnosti i razlike izvještajno-sigurnosnog sustava DDR-a i SFRJ

Snažna represija prema političkim protivnicima (proganjanja, maltretiranja, uhićenja, mučenja, likvidacije), po uzoru na sovjetsku Čeku, jedna je od sličnosti izvještajno-sigurnosnog sustava DDR-a i SFRJ. Masovna represivna djelovanja ovisila su o trenutnim političko-sigurnosnim procjenama. Budući da su krizna događanja imala periode

¹⁹ Koehler, 2004.

ponavljanja, to su represije nad stanovništvom, tijekom vremena, bile različite po svom intenzitetu.

Oba izvještajno-sigurnosna sustava nastala su kao tajne političke policije temeljene na partijskim kadrovima koji su djelovali uglavnom u ilegalni ili na području SSSR-a i/ili radeći za Kominternu.

Oba sustava su „posebnu pažnju“ poklanjala vjerskim zajednicama. U DDR-u glavni su cilj bile katolička i protestantska crkva, dok su u SFRJ predmet snažnog djelovanja bile uglavnom katolička te manjim dijelom pravoslavna crkva i islamska vjerska zajednica.

Niti jedan sustav nije imao razvijen demokratski sustav kontrole, oba su bila potpuno odana vladajućoj komunističkoj partiji, oba su sustava podržavala političko jednomylje i monopol partije na oblikovanje stvarnosti, tumačenje prošlosti i projektiranje budućnosti. U oba slučaja partijski vrh je određivao ciljeve i zadaće represivnog sustava, oba sustava su bila iznad zakona, poštivanje osnovnih ljudskih prava za njih je bila nepoznanica i nepotrebno opterećenje.

Oba sustava snažno su korištena protiv unutarnjih i vanjskih neprijatelja, ali i u borbi protiv unutarpartijskih „frakcija“.

Za razliku od SED-a, KPJ/SKJ je ipak bila samostalnija u svom djelovanju u odnosu na Sovjetski savez, ali tek od 1948., nakon prekida odnosa sa SSSR-om. Međutim, vodstvo SED-a i MfS-a je do pada s vlasti brutalno koristilo represivni sustav, način i metode koje je provodio Staljin. Erich Mielke, ministar MfS-a u travnju 1989. prigovarao²⁰ je zamjeniku direktora KGB-a Leonidu Schebarschinu kako su oni u SSSR-u dozvolili da sovjetski mediji slobodno i bez odgovornosti pišu da je Staljin bio suradnik ruske carske tajne policije Ochrane. Prema Mielkeu, javnost, nakon takvog teksta, ima potpuno pravo postaviti pitanje „Kakav je to socijalizam koji je gradio suradnik carske trajne policije, kakva se to poruka šalje svijetu“ jer time se i „sama ideja socijalizma dovodi u pitanje“.

Drugo područje koje je dovodilo do otežane uspostave odnosa izvještajno-sigurnosnih i političkih elita DDR-a i SFRJ, je činjenica da je svaka država „razvijala vlastiti socijalizam“ koji su u međunarodnoj javnosti, a posebno u zemljama trećeg svijeta, predstavljali kao „jedini pravi“ način izgradnje socijalističke države na putu prema komunizmu. Političko vodstvo DDR-a odbacivalo je i novi kurs koji je u SSSR-u nametnuo Gorbačov jer su se protivili procesima demokratizacije i promjenama koje je zagovarao Gorbačov.

²⁰ Gieseke, 2000., str 91.

U DDR-u je ISS uzdignut na razinu samostalnog, snažnog i utjecajnog ministarstva kojeg je ministar dugo vremena bio istovremeno i član Politburoa SED-a. U SFRJ je ipak došlo do podjele u nadležnosti različitih dijelova represivnog sustava unutar nekoliko državnih ministarstava. Dio nadležnosti civilnog ISS prebačen je i na odgovarajuće republičke institucije. Vojne su službe (prvenstveno Uprava bezbednosti) u Jugoslaviji bile vrlo snažne i utjecajne, povremeno utjecajnije od civilnih službi. U DDR-u je pak vojna služba bila u funkciji MfS-a i nikad nije dobila na posebnoj važnosti.

Dokumentacija MfS uglavnom je sačuvana. Posebna državna institucija (BStU) brine se o organiziranoj pohrani, čuvanju i korištenju gdje je predmet organiziranog i sustavnog proučavanja i istraživanja.

Za razliku od DDR-a, dokumenti bivšeg izvještajno-sigurnosnog sustava Jugoslavije nisu imali takvu sudbinu s obzirom na drugačiju organiziranost sustava te s obzirom na drugačiji način propasti DDR-a i SFRJ.

U pokretu koji je rušio vlast u DDR-u nalazili su se i mnogi bivši suradnici MfS-a. Za jednog od njih, Ibrahima Boehmea²¹ (na prvim višestranačkim slobodnim izborima u bivšem DDR-u nastupao je kao vodeći član istočnonjemačkog SDP-a) čak se pretpostavljalo i očekivalo da bi mogao odnijeti pobjedu na prvim višestranačkim izborima²². U slučaju RH, došlo je do pozicioniranja suradnika bivših službi, ali nikad na tako visokim razinama glavnih političkih stranaka.

Suradnja izvještajno-sigurnosnih sustava DDR-a i SFRJ

Dana 15.10.1957. uspostavljeni su diplomatski odnosi između DDR-a i SFRJ²³. Odnosi dva izvještajno-sigurnosna sustava, prema do sada dostupnim saznanjima, gotovo i nisu postojali do 1976. Kako je već rečeno, jedan je od glavnih uzroka ideološki sukob dva sustava te orijentiranost DDR-ovog izvještajno-sigurnosnog sustava primarno prema BRD-u.

SFRJ je povremeno korištena kao mjesto susreta sa suradnicima MfS-a (odnosno HVA). Sam Markus Wolf navodi da se s jednom od ključnih suradnica HVA, Gabriele

21 Gieseke, 2000., str. 94. (naknadno je, otvaranjem arhive MfS-a, utvrđeno da je Boehme bio njihov dugogodišnji suradnik).

22 Wolf, 2004., str 9.

23 Chronik der DDR (1949-1960),

URL:http://de.wikipedia.org/wiki/Chronik_der_DDR_%281949%E2%80%931960%29#1955,12.7.2012.

Gast (koja je bila izuzetno visoko pozicionirana u BND-a) susreo na obali u SFRJ²⁴.

Prema do sada prikupljenim podacima SFRJ nije ni predstavljala poseban interes za izvještajno-sigurnosni sustav DDR-a, osim u slučajevima kad su državljani DDR-a koristili teritorij SFRJ za bijeg prema Zapadu. Iako je MfS imao najmanje jednog predstavnika – operativnog djelatnika u Veleposlanstvu DDR-a u Beogradu kao i u predstavništvima turističkih organizacija DDR-a u bivšoj SFRJ, do službenih susreta nije dolazilo dugo vremena.

U veljači 2011. objavljen je dokument s popisom izlaznih dokumenata nastalih u HVA (Glavnoj izvještajnoj upravi MfS-a) gdje su navedeni i dokumenti vezani za SFRJ. Navedene dokumente možemo podijeliti u nekoliko osnovnih grupa s obzirom na temu koja se u navedenim dokumentima obrađuje (pored teme navodimo i broj postojećih dokumenata s godinom izrade)²⁵. Za godišta između 1966. i 1988. koja se u tablici 1. ne spominju, nema podataka o izlaznim dokumentima u kojima bi se spominjala SFRJ.

Zanimljivo je da su 1977. izrađena dva dokumenta o procjenama stanja u SFRJ nakon Titove smrti. Jedan je porijeklom iz NATO saveza, a drugi iz BRD-a zbog čega postoji mogućnost da se radi o istom ili sličnom dokumentu.

Vlasti SFRJ nekoliko su puta, po uspostavi diplomatskih odnosa, pokušavale uspostaviti kontakte s MfS-om. Međutim, ti su odnosi niskog intenziteta. Do njihovog intenziviranja dolazi organiziranjem međunarodnih sportskih događaja u bivšoj SFRJ (Zimske olimpijske igre u Sarajevu 1984. i Univerzijade 1987. u Zagrebu) kad vrh MfS-a, prvenstveno zainteresiran za očuvanje cjelovitosti svojih sportskih momčadi, uspostavlja bližu suradnju sa službama iz izvještajno-sigurnosnog sustava SFRJ. Naime, vrlo često se događalo da su uspješni sportaši DDR-a napuštali svoje momčadi i bježali na Zapad. Sportska djelatnost u DDR-u bila je dignuta na najviše razine s ciljem jačanja samo-promocije države i socijalističkog uređenja u svijetu. Međutim postoji velik broj indicija i izjava sportaša DDR-a iz tog doba da su u tim natjecanjima, kao i tijekom priprema, sportaši organizirano i sustavno koristili nedozvoljena stimulaturna sredstva zbog kojih su sportski uspjesi bili, a neki čak i za današnje vrijeme, iznadprosječni²⁶.

24 Wolf, 2004., str 304.

25 Verzeichnis der Ausgangsinformationene der HV A des MfS, Version 3.2, 09.02.2011., BstU – Abteilung Archivbestaende, Februar 2011.

26 Doping in der DDR; URL:<http://www.on-dope.de/doping-in-der-ddr>, 12.7.2012.

Tablica 1.
Izlazni dokumenti HVA organizirani po godini stvaranja i temi koju obrađuju

Tema	Odnosi BRD-SFRJ	Odnosi DDR-SFRJ	Stanje u SFRJ	Odnosi SFRJ s drugim socijalističkim zemljama SSSR, Kina, Rumunjska, Indija	Ostalo – SAD, Francuska, NATO
Godina/broj dokumenata					
1966.	1				
1968.	1				
1969.				1	
1972.			1		
1973.	2				
1974.	2	1	1		
1975.	1	1			
1976.	1				1
1977.	3	2	1	2	1
1978.			1		
1979.	2		2		
1981.	1		2		
1982.	1	1			
1983.				3	
1984.	2		4	2	2
1985.		3	2	2	
1987.			1		
1988.		1			
Ukupno	17	9	15	10	4

Više o dijelu suradnje ova dva sustava donosimo u dokumentaciji koja se nalazi u privitku, a koja je sastavni dio arhivskog materijala MfS-a u BStU-u. U jednom od dokumenata od 26.8.1986. prikazana je kronologija odnosa izvještajno-sigurnosnih sustava. Prvi podatak je iz 1976. kad su razgovarali na temu sigurnosti države u borbi protiv terorizma jer su jugoslavenske vlasti iskazale interes za djelovanje „hrvatskih emigranata u zapadnim zemljama“. Sljedeći susret je bio 1977. kad su se, na marginama posjete Ericha Honeckera Beogradu, susreli ministri Mielke i Franjo Herljević (tada Savezni sekretar unutarnjih spolova SFRJ). Nakon toga nije bilo službenih kontakata sve do 3.2.1983. kad su razgovarali voditelj konzularnog odjela u Veleposlanstvu DDR-a u Beogradu i Dragoljub Mihajlović, tada načelnik Odjela za međunarodnu suradnju u saveznom sekretarijatu unutarnjih poslova.

Dokumenti

Dokumenti MfS-a koje ovdje donosimo predstavljaju samo dio dokumenata koji su dostupni u BStU i koji su blisko povezani s bivšom SFRJ. Dokumenti su nastali u vremenu od 1976.-1987. Organizirani su po kronološkom redoslijedu, a ne po tematici kojom se bave. Dokumenti su na njemačkom jeziku.

Najčešće teme dokumenata su:

- pokušaji uspostave službene suradnje na razini nadležnih izvještajno-sigurnosnih sustava DDR-a i SFRJ;
- izvješća o suradnji različitih institucija DDR-a i SFRJ,
- operativna izvješća o „hrvatskoj fašističkoj emigraciji“ u SR Njemačkoj,
- priprema političkih susreta predstavnika DDR-a i SFRJ,
- izvješća o djelovanju i ponašanju državljana SFRJ tijekom boravaka u DDR-u,
- izvješća iz Veleposlanstva DDR-a u Beogradu o različitim unutar-političkim pitanjima u SFRJ, odnosu jugoslavenskih organa i institucija prema drugim državama,
- pitanje prebjega iz DDR-a koji su teritorij SFRJ koristili kao posljednju prepreku na putu prema Zapadu (Italija, Austrija, Grčka),

- pitanja službene suradnje, ali ograničene kako je to i sam Erich Mielke napisao na dokumentu, povodom velikih sportskih događanja (kao što su Zimske olimpijske igre u Sarajevu 1984. i Univerzijada 1987. u Zagrebu),
- odnosi partijskih i državnih dužnosnika SFRJ i SSSR-a i drugih socijalističkih zemalja,
- zapisnici službenih razgovora predstavnika različitih državnih institucija DDR-a i SFRJ,
- raščlamba političke i gospodarske situacije u SFRJ.

Kraj DDR-a

Nakon što je došlo do krivotvorenja izbornih rezultata na lokalnoj razini u svibnju 1989. počinju protesti širom DDR-a. To je označilo početak kraja te države i njeno skoro integriranje u administrativni, pravni, politički, gospodarski, financijski te pravosudni i sigurnosni sustav SR Njemačke i ubrzo NATO saveza i EU. Nakon nekoliko mjeseci, dana 9.11.1989. došlo je do simboličnog rušenja „Antifašističkog zaštitnog zida“ i otvaranja granica DDR-a prema BRD-u.

Vlada SR Njemačke, na čelu s kancelarom Helmutom Kohlom pred sobom je imala izuzetno težak zadatak:

- omogućiti ujedinjavanje dviju njemačkih država smanjivanjem političkog utjecaja unutar-njemačkih protivnika najavljenog ujedinjenja²⁷,
- integrirati dva bitno različita sustava u jedan koji će moći nastaviti s djelovanjem,
- osigurati političku potporu u Europi (prvenstveno od strane Velike Britanije i Francuske), SAD-a i Sovjetskog saveza za nastavak procesa ujedinjenja te
- aktivno sudjelovati (koliko je to moguće) u rješavanju vojno-političkog sukoba u JI Europi koje je snažno izbilo na površinu.

S pozicije BRD-a, raspad SFRJ, a posebno agresija Srbije, Crne Gore i JNA na Hrvatsku i Sloveniju, mogla je bitno otežati proces ujedinjenja. Međutim, kancelar Kohl je uspio u svom naumu te je dana 3.10.1990. službeno proglašeno ujedinjenje dviju njemačkih država i prestanak postojanja DDR-a.

²⁷ Protiv ujedinjenja su u Bundesratu (Gornji dom njemačkog Bundestaga) glasovali predstavnici dviju njemačkih saveznih pokrajina: Gerhard Schroeder (kasniji njemački kancelar) za pokrajinu Donja saska te Oskar Lafontaine za pokrajinu Saar. (Schroeder, 2000., str 120.)

Proces ujedinjenja obilježile su neke poruke demonstranata. Poruka „Mi smo narod“ polako je pretvorena u poruku „Mi smo JEDAN narod“. Završna poruka bila je: Njemačka – jedinstvena domovina.

Zaključak

U totalitarnim komunističkim sustavima, izvještajno-sigurnosni sustav prožima sve pore društva i države. To prožimanje uključuje i partijske organizacije koje su djelovale u skoro svim sferama življenja i djelovanja. Službe su imale svoje suradnike i u partijskim strukturama, bilo one koji su dobrovoljno radili za njih bilo one koji su na neki drugi način bili prisiljeni na suradnju.

Temeljem suradničkih izvješća izrađivani su različiti dokumenti koji su dostavljani državnom, odnosno, partijskom vrhu koji je pak tim službama davao zadaće, postavljao ciljeve, vodio kadrovsku politiku i nadzirao njihov rad. Stoga se opravdano može postaviti pitanje: tko je kome u takvim sustavima nadređen? Partija službama jer prima njihova izvješća? Ili pak Službe Partiji jer prate i nadziru djelovanje velikog broja članova Partije? Istina je vrlo vjerojatno negdje u sredini: samo najuži krug najviših partijskih dužnosnika je bio oslobođen svake odgovornosti i mogućnosti da službe nad njima vrše bilo kakav nadzor. Službe su se bavile ne samo zaštitom države nego i najužeg političkog vodstva u borbi protiv „vanjskih i unutarnjih neprijatelja“ ali i unutar-partijskih oponenta.

U svom radu izvještajno-sigurnosni i pravosudni sustavi vršili su snažnu represiju nad vlastitim, drugačije mislećim stanovništvom, kako u zemlji tako i u inozemstvu. Budući da su osnovane kao političke tajne policije, budući da su prihvatile nasilne metode djelovanja po uzoru na sovjetsku Čeku, bile su učinkovite u primjeni represivnih mjera. To su neke od ključnih osobina izvještajno-sigurnosnih sustava bivšeg DDR-a, ali i bivše SFRJ.

Kratice i objašnjenja:

Abt – Abteilung – Uprava

BStU - Der Bundesbeauftragte für die Unterlagen des Staatssicherheitsdienstes der ehemaligen Deutschen Demokratischen Republik – Savezni povjerenik za arhiv MfS-a bivšeg DDR-a

HA – Hauptabteilung – Glavna uprava

HIM – Hauptamtliche Inoffizielle Mitarbeiter – dugoročni suradnik

IM – Inoffizielle Mitarbeiter – suradnik

NVA - Nationale Volksarmee – Nacionalna narodna vojska

OiBE - Offiziere im besonderen Einsatz /officers on special assignments/djelatnici s posebnim zadaćama

SED - Sozialistische Einheitspartei Deutschlands – Socijalistička jedinstvena stranka Njemačke

SKJ – Savez komunista Jugoslavije

SOZ – Sovjetska okupacijska zona

VU – Varšavski ugovor (istočni pandan NATO savezu; vojno-politički savez pod vodstvom SSSR-a)

Literatura:

Arhiv BStU

BStU-Struktur und Aufgaben des MfS, http://www.bstu.bund.de/nn_712108/DE/MfS-DDR-Geschichte/Hintergruende-zur-Staatssicherheit/Struktur-und-Aufgaben/struktur-und-aufgaben-des-mfs__node.html__nnn=true, 21.6.2010.

Deutsche Post Berlin, URL: <http://www.ebay.de/itm/Berlin-110-111-zarter-Stempel-919-/260649236906?pt=Briefmarke&hash=item3cafe7b9aa>, 7.7.2012.

Doping in der DDR; URL:<http://www.on-dope.de/doping-in-der-ddr>, 12.7.2012.

Gieseke, J. Die DDR-Staatssicherheit – Schild und Schwert der Partei, Bundeszentrale fuer politische Bildung, Bonn, 2000.

Helmut Müller-Enbergs: Hauptverwaltung A (HV A); Aufgaben – Strukturen – Quellen (MfS-Handbuch). Hg. BStU. Berlin 2011.; <http://www.nbn-resolving.org/urn:nbn:de:0292-97839421301580>,

Helmut Müller-Enbergs: Die inoffiziellen Mitarbeiter (MfS-Handbuch). Hg. BStU. Berlin 2008. <http://www.nbn-resolving.org/urn:nbn:de:0292-97839421302647>,

Helmut Müller-Enbergs: *Inoffizielle Mitarbeiter des Ministeriums für Staatssicherheit, Teil 3: Statistiken. Unter Mitarbeit von Susanne Muhle.* Berlin 2008. <http://www.nbn-resolving.org/> urn:nbn:de:0292-2012012009.

Helmut Müller-Enbergs: »Rosenholz«, *Eine Quellenkritik unter Mitarbeit von Sabine Fiebig, Günter Finck, Georg Herbstritt, Stephan Konopatzky, BF informiert 28 (2007)*

Koehler, J.O., *bBNET, The CBS Interactive business Network, East Germany: The Stasi and De-Stasification, Demokratizatsiya, Summer, 2004., URL: http://findarticles.com/p/articles/mi_qa3996/is_200407/ai_n9409113/, 20.6.2010.*

Schmeidel, John C., *Stasi – Shield and Sworf of the Party, Studies in Intelligence Series, Routledge, New York, 2008.*

Schroeder K., *Der Preis der Einheit – Eine Bilanz, Bayerische Landeszentrale fuer politische Bildungsarbeit, Muenchen, 2000.*

Monika Tanzscher: *Die verlängerte Mauer. Die Zusammenarbeit der Sicherheitsdienste der Warschauer-Pakt-Staaten bei der Verhinderung von "Republikflucht" (Reihe B: Analysen und Berichte Nr. 1/1998). Hg. BStU. Berlin 1998., <http://www.nbn-resolving.org/urn:nbn:de:0292-97839421304559>,*

Verzeichnis der Ausgangsinformationen der HV A des MfS, Version 3.2, 09.02.2011., BStU – Abteilung Archivbestaende, Februar 2011.

Clemens Vollnhals: *Die kirchenpolitische Abteilung des Ministeriums für Staatssicherheit (BF informiert 1/1997). Hg. BStU. Berlin 1997., <http://www.nbn-resolving.org/urn:nbn:de:0292-97839421305857>,*

Werkentin, F., *Recht und Justiz im SED-Staat, Bundeszentrale fuer politische Bildung, Bonn, 1998.*

Wolf, M., *Čovjek bez lica, Golden marketing-Tehička knjiga, Zagreb, 2004.*